

Н.М. Ткаченко, д.е.н., акад. АЕНУ,
професор кафедри обліку і аудиту НУХТ, м. Київ
N.M. Tkachenko, Doctor of Economic Sciences,
Acad.AESU, professor of accounting and auditing
NUFT, Kyiv

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

SOCIAL POLICY IS IN UKRAINE

Досліджено стратегічні напрями соціальної політики в Україні, проведено аналіз сфери соціального сектору Державного комітету статистики України; досліджено проблемні питання пов'язані з тривалістю відпусток громадянам України, методикою обчислення середньої заробітної плати; методикою нарахування допомоги з тимчасової непрацездатності.

Ключеві слова: *соціальна політика, Закони України, середня заробітна плата, соціальний сектор, відпустки, лікарняні, методика.*

Strategic directions of social policy are investigational in Ukraine, the analysis of sphere is conducted social to the sector of the State committee of statistics of Ukraine; problem questions are investigational related to duration of vacations to the citizens of Ukraine, by methodology of calculation of middle salary; methodology of extra charge of help from temporal nonoperability.

Key of word: *social policy, Laws of Ukraine, middle salary, social sector, vacations hospital, methodology.*

Вступ. Людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свобода людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Концепція нової соціальної політики України на період до 2015 року розроблена з урахуванням соціальних, політичних, соціально-економічних змін у суспільстві, що відбулись у державі після помаранчевої революції і

спрямовані на досягнення якісно нового соціального та економічного рівня розвитку держави.

Метою державної соціальної політики на період до 2015 року є створення сучасного, інтегрованого у світове співтовариство суспільства, яке відповідатиме рівню розвинутих країн світу.

Стратегічні напрями соціальної політики мають виходити з таких положень: соціальна орієнтованість ринку праці повинна забезпечити позитивну динаміку щодо рівня та якості життя населення, включення соціальних процесів у механізми економічного зростання, що є необхідною умовою підвищення зацікавленості працівників у високопродуктивній праці та зростання доходів різних категорій населення [2].

Відповідно до соціальної політики щодо підвищення рівня доходів населення від трудової діяльності одним із заходів встановлено: «досягти частки оплати праці у ВВП рівня 60-70%, для чого ВВП у 2015 р. має зрости не менше, ніж в 2,5 рази, а оплата праці в 3 рази» [2].

Постановка завдання. Дослідити розмір прожиткового мінімуму, середньомісячну заробітну плату, темп зростання сфери соціального сектору України, права на відпустки, методики нарахування відпускних, відповідно зміни обчислення середньої заробітної плати; методика нарахування допомоги з тимчасової непрацездатності і питання оплати власниками або уповноваженим ним органом днів тимчасової непрацездатності.

Результати дослідження. Розмір прожиткового мінімуму працездатної особи у 2005 р. становив 453 грн [3]; з 1 грудня 2011 р. – 1004 грн.

Таким чином, за цифровими показниками є вірогідність, що оплата праці можливо і зросте до 2015 р. у 3 рази. Але аналізуючи сферу соціального сектору Державного комітету статистики, України [5] середньомісячна заробітна плата (січень-квітень) по Україні становила у 2009 р. – 1762 грн, у 2010р. – 2021 грн, темп зменшення реальної заробітної плати у 2009 р. до 2008 р. становив 89,2%, у 2010 р. темп зростання до 2009 р. – 106,0%.

Із 24-х областей, АР Крим та міст Києва і Севастополя найвища середньомісячна номінальна заробітна плата у 2010 р. (січень-квітень) становить у м. Києві – 3155 грн, а найнища – у Тернопільській області – 1455 грн, тобто у 2,2 рази (табл.1).

Таблиця 1

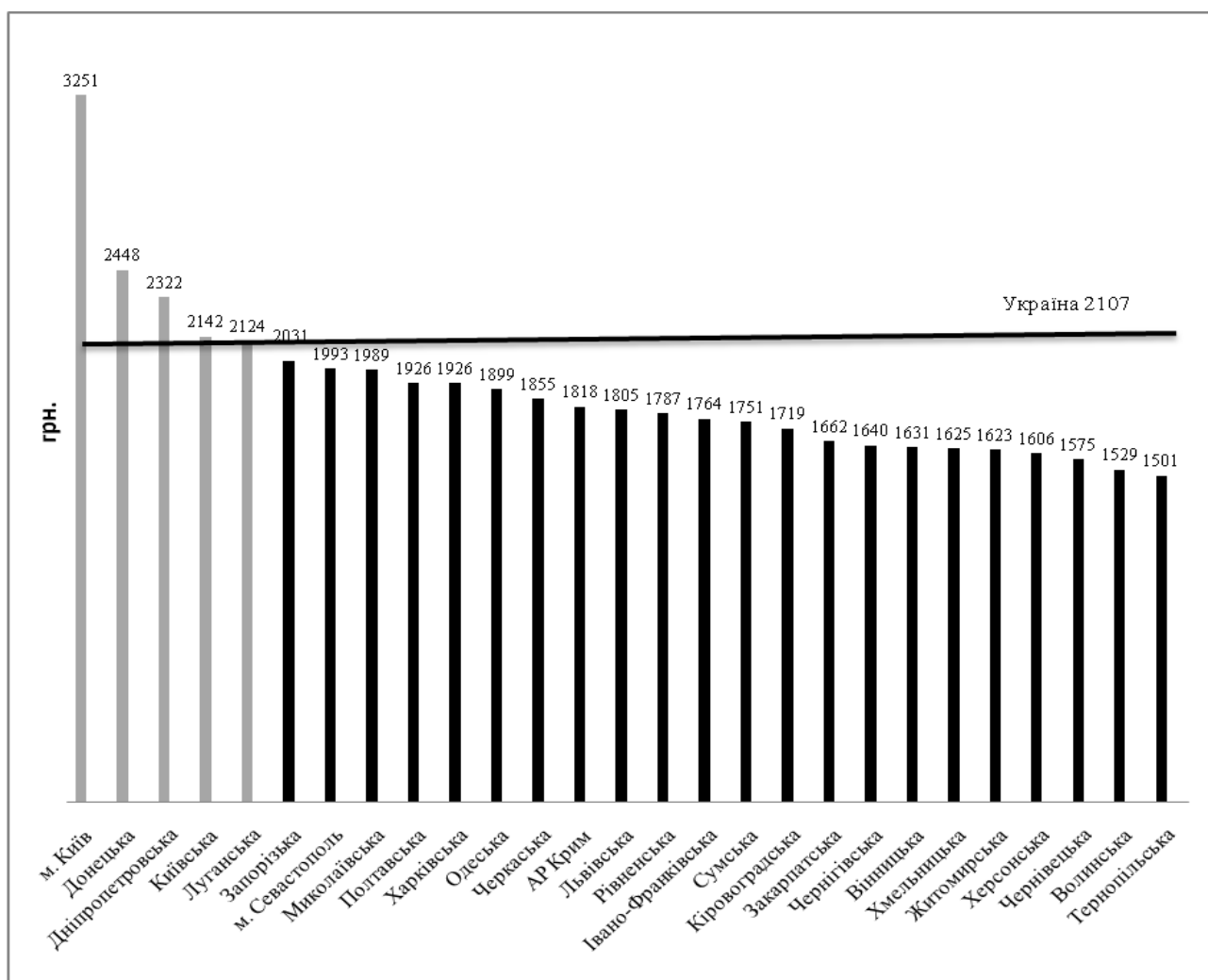
**Середньомісячна заробітна плата
(січень-квітень)**

Міста України (області)	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн		Темп зростання (зменшення) реальної заробітної плати, у % до відповідного періоду попереднього року	
	2009	2010 ¹	2009	2010 ¹
Україна	1762	2021	89,2	106,0
АР Крим	1532	1752	88,3	103,4
Вінницька	1360	1564	94,0	107,4
Волинська	1301	1479	89,3	109,1
Дніпропетровська	1810	2149	84,5	109,3
Донецька	1955	2303	85,6	107,9
Житомирська	1341	1557	91,5	106,6
Закарпатська	1401	1623	95,3	105,8
Запорізька	1728	1960	85,6	104,0
Івано-Франківська	1512	1717	91,9	107,0
Київська	1834	2046	89,6	103,9
Кіровоградська	1389	1628	91,8	108,5
Луганська	1748	2041	89,0	108,4
Львівська	1531	1754	88,0	105,0
Миколаївська	1683	1934	97,0	103,4
Одеська	1622	1862	91,3	104,8
Полтавська	1596	1890	87,4	109,1
Рівненська	1484	1741	89,8	109,6
Сумська	1465	1685	92,9	105,1
Тернопільська	1277	1455	94,0	106,3
Харківська	1660	1860	89,4	103,9
Херсонська	1357	1535	93,0	103,2
Хмельницька	1388	1582	90,0	107,1
Черкаська	1414	1670	90,3	109,6
Чернівецька	1385	1569	95,4	108,0
Чернігівська	1343	1510	90,0	105,9
м. Київ	2973	3155	87,4	101,5
м. Севастополь	1731	1959	94,3	104,2

Частка працівників, яким нараховано заробітну плату нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи (за березень 2009 і 2010 рр.) по

¹ Інформацію стосовно особливостей порівняння даних в динаміці вміщено у методологічних поясненнях до експрес-випуску «Кількість, робочий час та оплата праці найманих працівників» № 49 від 26.02.2010 та № 72 від 26.03.2010, який розміщено на офіційному веб-сайті Держкомстату. Державний комітет статистики України.

Україні відповідно 13,8% і 7,0% до кількості штатних працівників, які відпрацювали 50% і більше робочого часу, встановленого на березень (табл.2).

Діаграма 1. Номінальна заробітна плата (у квітні 2010 року)

Таблиця 2

Частка працівників, яким нараховано заробітну плату нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи

(за березень)

%

Міста України (області)	До кількості штатних працівників, які відпрацювали 50% і більше робочого часу, встановленого на березень	
	2009	2010
1	2	3
Україна	13,8	7,0
АР Крим	14,4	9,1
Вінницька	19,2	10,7
Волинська	19,2	12,3
Дніпропетровська	12,7	5,6
Донецька	8,5	3,9
Житомирська	17,4	9,0
Закарпатська	14,0	7,7

Запорізька	13,3	7,2
<i>Продовження табл.2</i>		
1	2	3
Івано-Франківська	14,7	8,0
Київська	14,0	7,0
Кіровоградська	18,0	7,6
Луганська	10,2	4,8
Львівська	15,4	7,4
Миколаївська	14,9	7,9
Одеська	19,2	10,3
Полтавська	15,9	7,7
Рівненська	16,0	8,0
Сумська	15,1	8,4
Тернопільська	19,8	11,2
Харківська	14,0	6,7
Херсонська	16,7	8,6
Хмельницька	17,8	9,1
Черкаська	16,0	7,5
Чернівецька	17,9	8,9
Чернігівська	16,8	10,3
м. Київ	9,3	4,1
м. Севастополь	12,3	6,7

Найбільша частка працівників, яким нараховано заробітну плату нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи за березень: Тернопільська, Вінницька, Волинська, Одеська та Чернігівська області; найменша частка в Донецькій області та м. Києві.

Наведена сфера соціального сектору Державним комітетом статистики України лише констатує факт, але не дає повної відповіді на питання:

- людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, стаття 3]. Для повної відповіді на поставлене питання потрібне пояснення, чому у Києві найвища середньомісячна номінальна заробітна плата (січень-квітень 2010 р.) – 3155 грн ?, які заробітні плати отримують президент, урядовці, депутати, що включаються до середньої заробітної плати та ін. Аналогічна методика визначення середньомісячної заробітної плати існує і на будь-якому підприємстві: від заробітної плати директора підприємства (з усіма надбавками) до заробітної плати прибиральниці (мінімальна ставка).

За даними Державного комітету статистики України у 2010р. (табл. 1 за січень-квітень) до відповідного періоду 2009 р. чітко проглядається темп зростання реальної заробітної плати по всій Україні. Поряд з цими показниками потрібні середньомісячні ціни на основі продукти харчування, їх темп зростання (зменшення). І тільки тоді буде відповідь на питання: покращується життя людини, чи навпаки погіршується, тобто реальний стан соціальної справедливості в Україні.

Відповідно до статті 22 Конституції України [1]. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту існуючих прав і свобод. А чи не порушенням статті 22 є прийнятий Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР, який у повному обсязі набрав чинності з 1 січня 1998 р. Цей Закон України встановлює державні гарантії права на відпустки, визначає умови, тривалість й порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності. Особливою зміною цього Закону України є звуження змісту існуючих прав (відповідно порушення статті 22 Конституції України), **встановленням тривалості відпустки громадянам України – у календарних днях, а не робочих днях.** Святкові та неробочі дні при визначенні тривалості відпустки не враховуються. Щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю, не менше ніж 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладання трудового, договору (контракту).

Виникає питання, працівникам заробітна плата нараховується за **календарними чи робочими днями**, викладачам за відпрацьованими годинами, чи календарними днями? Відповідь одна, оплата праці усім працівникам здійснюється за робочими днями, відпрацьованими годинами. Але згідно постанови Кабінету Міністрів України від 22 березня 1992 р. №140 для розрахунку оплати за період відпустки одержаний середньомісячний заробіток (тарифна ставка, або оклад у бюджетних організаціях з урахуванням доплат і надбавок) ділиться на 29,5 календарних днів (365 кал. днів – 11 святкових днів)/12 місяців і одержаний результат (оплата за один календарний день)

перемножується на кількість календарних днів відпустки. Ця методика вперше введена в Україні, і була направлена на обкрадання працюючих громадян.

Якщо умовно прийняти заробітну плату однієї особи (у сьогоднішньому вимірі) з усіма відповідними нарахуванням у сумі 36 тис.грн за 12 місяців, то згідно наведеної вище Постанови:

- середньоденна оплата становить:

$$(36000 : 12 \text{ місяців}) : 29,5 \text{ календарних дні / місяць} = 101,69 \text{ грн};$$

за 24 календарних дні відпустки:

$$101,69 \text{ грн} \times 24 \text{ календарних дні} = 2440 \text{ грн} 56 \text{ коп}$$

Відповідно до абзацу шостого пункту 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати [7] у розрахунках середньої заробітної плати враховується не 11 святкових і неробочих днів, а 10, оскільки 7 січня – Різдво Христове – законодавством враховано двічі: і як святковий і як неробочий день (365 календарних дні – 10): 12 місяців = 29,6 календарних днів на місяць.

Уточнений розрахунок – середньоденна оплата становить:

$$36000 : (365 - 10) = 101,41 \text{ грн}$$

Оплата відпускних за 24 календарних дні:

$$101,41 \times 24 = 2433 \text{ грн} 84 \text{ коп.}$$

Якщо співставити з методикою, яка діяла до змін, тобто нарахування відпускних за робочими днями (а не за календарними), то середньоденний заробіток становив би (вихідна та ж сума, річна – 36000 грн):

$$(36000 : 12 \text{ місяців}) : 21 \text{ робочий день} = 142,86 \text{ грн}$$

Відпускні за 24 робочих дні становили би:

$$142,86 \times 24 = 3428, \text{ грн.} 64 \text{ коп.}$$

Різниця (які недоотримує працівник) за 24 календарних дні:

3428,64 – 2433, 84 = 994 грн 80 коп., тобто 41% , крім цього працівник недоотримує 7 або 8 неробочих днів (суботи, неділі) неоплачених, але продовжених днів відпускних.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №100 від 8 лютого 1995 р. «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати» і

№348 від 16 червня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до порядку обчислення середньої заробітної плати», середній заробіток для оплати відпустки облічували, виходячи із заробітку за 12 останніх місяців (календарних) передуючих місяцю виходу у відпустку. Цю суму (виключаючи з розрахункового періоду без збереження заробітної плати) ділили на 12 або 11 за перший рік роботи. **Одержаний середньомісячний заробіток ділили на середньомісячну кількість робочих днів протягом року (при шестиденному робочому тижні на 25,2 і одержували заробіток з розрахунку року, а сьогодні при п'ятиденному робочому тижні – 21 або 22 робочих днів).**

Середньоденний заробіток перемножували на число робочих днів відпустки.

Важливим питанням соціальної політики в Україні є нарахування допомоги з тимчасової непрацездатності.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №100 від 8 лютого 1995 р. і №348 від 16 червня 1995 р. [6] збереження середньої заробітної плати і забезпечення допомоги з тимчасової непрацездатності або вагітності і родах **середньомісячна заробітна плата обчислювалась виходячи з виплат за останні календарні місяці роботи, що передують події, з якою пов'язана відповідно виплата.**

Згідно з п. 4 «Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» [8] **для застрахованих осіб є останні 6 календарних місяців (з 1-го до 1-го числа) що передують місяцю у якому настав страховий випадок.**

Такі зміни пояснюються тільки одним: у зв'язку з інфляцією періодично зростає нарахована заробітна плата і за останні два місяці середня заробітна плата буде вищою ніж за 6 попередніх місяців. Приймаючи подібні постанови влада не пояснює, чому потрібно так принижувати працюючих громадян України.

Відповідно до Закону України [9] допомога з тимчасової непрацездатності повинна надаватися за робочі дні (години), в які працівник

мав працювати за графіком роботи підприємства, його структурного підрозділу або індивідуального графіку роботи, якщо такий йому встановлено, і які припадають на період тимчасової непрацездатності.

Перші п'ять днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві [п. 2, 10] застрахованій особі **оплачуються** власником або уповноваженим ним органом **за робочі дні**, що припадають на перші 5 календарних днів тимчасової непрацездатності, наступні дні непрацездатності оплачуються за рахунок коштів фонду непрацездатності.

Виникає питання, чому власник або уповноважений ним орган має двічі сплачувати кошти до фонду непрацездатності? Тим більше, що найбільше лікарняних на всіх підприємствах, організаціях, установах – 5 календарних днів.

Законом України [11] призупинено дію статті 2 Закону України №2213 (яка передбачає оплату перших п'яти днів непрацездатності за рахунок страхувальників) щодо зобов'язань бюджетних установ. Бюджетні установи не фінансують виплату лікарняних. На повну суму виплаченої допомоги вони зменшують нараховану суму внесків до Фонду страхування від непрацездатності.

З 1 січня 2011 р. утримування із заробітної плати встановлено (Законом України №2464-VI від 08.07.2010 р.) узагальнене – до Пенсійного фонду.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2005 р. № 790 встановлена єдина тарифна сітка, розрядів і коефіцієнтів [25] з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери.

Єдиною тарифною ставкою встановлено доплати за вчене звання:

- професора – у розмірі 33% посадового окладу (ставки заробітної плати);
- доцента, старшого наукового співробітника у розмірі 25% посадового окладу (ставки заробітної плати);

За науковий ступінь:

- доктора наук – у розмірі 25% посадового окладу (ставки заробітної плати);

- кандидата наук – у розмірі 15% посадового окладу (ставки заробітної плати).

Законодавчо не передбачено зниження встановлених доплат, але фактично не відбувається.

Приклад. Місячний оклад за посадою професора з 1 січня 2011 р. – 2566,00 грн.,

Доплата за звання, 33% - 846,78 грн.;

Доплата за ступінь, 25% - 641,50 грн.;

Але, якщо професор має 1,5 ставки (окладу), то зменшується і сам оклад (до 0,5 ставки) і відсотки доплат:

50% ставки – 1115,50 грн. (замість 1283 грн.), фактично 43,5% ставки;

Доплата за звання, 33% - 846,78 грн.;

Доплата за ступінь 10% - 111,55 грн. (замість 25% - 320,75 грн.)

Всього нараховано – 1394,38 грн. (замість – 2027,14 грн.)

Аналогічне явище за посадою доцента кафедри (відповідно до його ставки і відсотків).

Таким чином, викладач – професор відпрацьовує повних 1,5 ставки, а сума оплати 0,5 ставки зменшується щомісяця на 632,76 грн., тобто на 45,4%, за рік на 7593,12 грн. Крім цього відрахування до єдиного соціального внеску (6,1%) щомісяця зменшується на 38,60 грн., а за рік на 463,18. Відповідно складові середньої заробітної плати професора при нарахуванні відпускних також зменшуються на 7593,12 грн.

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» стаття 66, [12]... «Види оплати праці, що враховуються при обчисленні пенсій:...» У заробіток для обчислення пенсій включаються всі види оплати праці, на які за діючими правилами нараховуються страхові внески, крім виплат одноразового характеру, не обумовлених діючою системою

оплати праці (компенсація за невикористану відпустку, вихідна допомога та інші). Без сумніву на нараховану оплату праці за 0,5 ставки (при 1,5 ставки) нараховуються страхові внески, але при обчисленні пенсій до середньої заробітної плати не включаються. Таким чином у Законах України одні установи політики в Україні, а на практиці протилежні і соціальної справедливості в основному не існує. Підтвердженням цього є різке підвищення сплати за житлово-комунальні та інші послуги (утримання будинків та прибудинкових територій, опалення, газ, кап. ремонт), у квітні 2011 р. в порівнянні з січнем зросли на 40%.

Висновки.

1. З погляду автора статті, потрібно переглянути відповідну законодавчу базу, пов'язану з наданням відпусток не у календарних днях, а в робочих днях, це буде більш справедливо, що різко збільшить оплату днів відпустки (у наведеному прикладі – на 41%).

Цей висновок підтверджується тим, що заробітна плата (оклади, відрядна) нараховується за робочі дні, а не за календарні.

2. Відповідно до Концепції нової соціальної політики України на період до 2015 р., п.3.2. «Система загальнообов'язкового державного соціального страхування має бути спрямована на посилення соціального захисту працівників і членів їх родин від імовірної бідності внаслідок неможливості отримувати дохід у разі втрати роботи або працездатності через хворобу, нещасний випадок на виробництві, професійні захворювання.

Посилаючись на п. 3.2 [2] визначення середньої заробітної плати для оплати лікарняних законодавчо необхідно змінити і замість шести місяців до двох, що значно підвищить оплату лікарняних.

3. Зміна запропонованої автором законодавчої бази 1 і 2-го висновків значно підвищить нараховану суму оплати для нарахування єдиного соціального внеску.

4. Уточнити законодавчо право відносно доплат за вчене звання та за науковий ступінь:

а) відповідно до установлених вищенаведених норм як для посадового окладу (ставки заробітної плати) так і для 0,5 ставки, або узаконити право вищим навчальним закладам установлювати за наказом керівника навчального закладу додатково 0,5 ставки (знижуючи її оплату) і право знижувати відповідно відсотки, або не допускати такого необґрунтованого зниження (за 0,5 ставки повністю відпрацьованої), або або не допускати такого необґрунтованого зниження оплати (за 0,5 ставки повністю відпрацьованої);

б) підтвердити законодавчо, що стаття 66 «Про наукову і науково-технічну діяльність» [12] недійсна і для обчислення пенсій не включати всі види оплати праці на які за діючими правилами нараховуються страхові внески, у т.ч. і оплата 0,5 ставки, або навпаки заборонити таку необ'єктивність.

Література

1. Конституція України, Стаття 3.
2. Концепція нової соціальної політики України на період до 2015 року.
3. Закон України «Про державний бюджет на 2005 рік» від 23.12.2004 р. № 2285 IV
4. Закон України «Про державний бюджет України на 2011 рік».
5. Методичні пояснення до експрес - випуску «Кількість, робочий час та оплата праці найманих працівників» № 49 від 26.02.2010 р. та № 72 від 26.03.2010р., який розміщено на офіційному веб-сайті Держкомстату.
6. Порядок обчислення середньої заробітної плати, затверджений Постановою кабінету міністрів України №100 від 8 лютого 1995 р. і № 348 від 16 червня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до порядку обчислення середньої заробітної плати».
7. Закон України «Про відпустки від 15 листопада 1996 р. № 504/96 – ВР із змінами та доповненнями, внесеними законами України від 2 листопада 2000 р. № 2073 – III, від 6 лютого 2003 р. № 140 – IV, від 10 липня 2003 р. №1096-IV, від 10 липня 2004 р. № 1114 – IV, від 22 жовтня 2004 р. № 2128 – IV, від 12 січня 2005 р. № 2318 – IV.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням» від 26.09.2001 р., № 1266 з урахуванням змін від 22.02.2006 р. № 193; від 18.07. 2007 р., № 949; від 08.12.2009 р. № 1332.

9. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням від 18.01.2001 р., № 2240 – III.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок оплати днів тимчасової непрацездатності» від 06.05.2001 р., № 439.

11. Закон України « Про державний бюджет України» на 2005 рік; на 2011 рік.

12. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 року № 1977-ХІІ: чинне законодавство України. Київ «Махаон», 2003, с.561.